

De enige keuze: inzet voor open grenzen

(Of: hoe voorkom je het 'humane' verlengstuk van onmenselijk overheidsbeleid te worden?)

“De directie van de vreemdelingengevangenissen is gestart met maatregelen voor verbetering van de omstandigheden in de vreemdelingenbewaring. Hieruit is een werkgroep dagbesteding ontstaan, waarbij het hoofd van het protestantse justitiepastoraat, dr. Jan Eerbeek, is betrokken. Samen met hem schrijft Kerk in Actie een programma voor muziekgroepen, waarbij samen met deskundige vrijwilligers muziek wordt gemaakt.”¹

Bovenstaand citaat, afkomstig uit een nieuwsbericht van Kerk in Actie, roept bij ons nogal wat vragen op. Bijvoorbeeld wat voor soort muziek de gedetineerde vluchtelingen straks als dagbesteding gaan maken. Muziek waar ze wat aan hebben als ze uitgezet zijn? Waar ze op straat geld mee kunnen verdienen als ze geklinkerd worden? Nederlandse krakers als 'In Holland staat een huis', maar dus niet voor jou? Of christelijke klassiekers als 'Stil maar, wacht maar', met de onvergetelijke regel “En als je weg wilt schuilen, kun je haast nergens heen; stil maar, wacht maar”?

Steeds vaker vragen we ons af wat organisaties en groepen als Kerk in Actie toch bezielt in die keuzes die zij maken waar het gaat om ondersteuning van vluchtelingen. Waarom die samenwerking met justitie? Waarom 'gezellig' muziek maken met gedetineerde vluchtelingen, in plaats van voor hun onvoorwaardelijke vrijlating en recht om te blijven strijden? Waarom een 'Draaiboek voor Terugkeer' uitbrengen?² Waarom al die naïeve bezoegroepen die aan de leiband van de directies van vluchtelingengevangenissen lopen?

We twijfelen over het algemeen niet aan de goede bedoelingen van mensen die zich door het bovenstaande aangesproken, misschien wel aangevallen, zullen voelen. Maar te vaak zien wij goedbedoelende mensen in de praktijk optreden als apologeten, legitimeurs of verlengstukken van het huidige vluchtelingenbeleid en de (justitiële) uitvoering daarvan. Al dan niet bewust laten ze zich inzetten om hieraan een 'humaan' gezicht te geven en tegelijkertijd de vluchtelingen kalm te houden. Wie haar of zijn inzet beperkt tot het bepleiten van een humanisering van het beleid of van detentieomstandigheden of meent er goed aan te doen mensen te helpen bij 'vrijwillige' terugkeer, belandt al snel in het vaarwater van overleg en samenwerking met justitie en aangrenzende instanties als de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) en Exodus.

Een consequente inzet voor de rechten van vluchtelingen kan volgens ons maar tot één keuze leiden: de inzet voor open grenzen en het recht op vrijheid van beweging voor iedereen en daarmee voor de onvoorwaardelijke afwijzing van het huidige vluchtelingenbeleid en alle instanties die zich bezighouden met de uitvoering hiervan.

Open grenzen

Open grenzen en het recht op vrijheid van beweging voor iedereen zijn de basisideeën die wij voor het vervolg van dit stuk als uitgangspunt nemen. We lichten deze hieronder op hoofdlijnen toe om dit uitgangspunt voor een ieder voldoende inzichtelijk te maken. Het gaat hier niet om een compleet uitgewerkte visie, dat zou een boek op zich worden, maar om het aangeven van de kaders die wij hanteren bij ons verhaal.

¹ Kerk in Actie, Muziek voor vreemdelingen in detentie, 17 juli 2008

² ICCO en Kerk in Actie, Draaiboek terugkeer, juli 2008

Bij de idee van 'open grenzen' doemt bij velen het spookbeeld op van een vloedgolf aan migranten die hier het paradijs komen zoeken. Aan voorstanders van dit idee de taak om haarfijn uit te leggen waarom de grenzen desondanks open moeten en hoe dit in de praktijk in goede banen geleid kan worden. Wij weigeren ons in deze hoek te laten drukken: uitleggen waarom de grenzen open moeten is best, een blauwdruk geven hoe dit in de praktijk moet plaatsvinden is om diverse redenen onze taak niet.

Onze keuze voor open grenzen is gebaseerd op twee pijlers: het recht dat ieder volgens ons heeft om zelf te bepalen waar zij/hij zich vestigt (vrijheid van beweging) en de verantwoordelijkheid die 'wij' in het westen dragen voor de redenen waarom mensen vluchten. We werken ze hieronder in een notendop uit.

Vrijheid van beweging komt in onze visie op twee manieren tot uitdrukking: enerzijds wijzen we het bestaan van staten en grenzen als zodanig af, anderzijds vinden we dat, zolang deze wel bestaan, een ieder vrij moet zijn om deze grenzen te overschrijden.

Staten, ingedeeld langs vooral door machtspolitiek bepaalde grenzen, zijn voor velen zo vanzelfsprekend dat het moeilijk voorstelbaar is dat ze er niet zouden zijn. Ook in de linkse hoek wordt er aan hun bestaan meestal een positieve betekenis verbonden: overheden kunnen ingrijpen in de maatschappij om tot een eerlijkere samenleving te komen.

In de praktijk werkt de macht van staten, zoals alle macht welhaast noodzakelijkerwijs doet, vooral als een machine van controle en repressie, steunend op de mogelijkheid om geweld te gebruiken, gericht op machtsbehoud. Dat alles gaat ten koste van de vrijheid van mensen, die beter tot hun recht zouden komen in zelfgekozen samenlevingsvormen, waarin zo weinig mogelijk macht over wie dan ook uitgeoefend wordt.

Nu er wel staten en grenzen zijn, betekent dat niet dat deze gebruikt mogen worden om vluchtelingen buiten te houden. Het is volstrekt absurd om iemands leven en mogelijkheden te laten bepalen door de plek waar diegene toevallig geboren is.

Vooraf "wij" in het rijke westen willen dat natuurlijk wel zo houden, want wij zitten in de bevoorrechte posities in deze wereld. En die zijn niet zomaar ontstaan. Om een stap te maken naar onze tweede pijler: die steunen op de ellende die, voor een belangrijk deel, in onze naam en in ons 'belang' veroorzaakt, bestaat in de rest van de wereld.

Vluchtelingenstromen ontstaan niet zomaar. Mensen laten niet voor niets hun huis, familie, vrienden enzovoort in de steek. Zaken als honger, armoede, uitbuiting, oorlog, onderdrukking en geweld drijven mensen weg. Het is de westerse economische en buitenlandse politiek die in de eerste plaats verantwoordelijk is voor het ontstaan en voort laten bestaan van deze vluchtredenen. Waarmee overigens niet gezegd is dat (historische) lokale conflicten, bijvoorbeeld in de vorm van etnische spanningen, hierbij geen rol spelen.

Onze zogenaamde welvaart, met zijn misselijkmakende overconsumptie, steunt op een kapitalistische machtspolitiek van onderdrukking, uitbuiting en uitsluiting van anderen.

Wie eeuwenlang kritikeloos heeft geleefd van deze onderdrukking, uitbuiting en uitsluiting van grote delen van de rest van de wereld, heeft elk recht verspeeld om welke maatregelen dan ook te nemen om zijn eigen 'welvaart', zijn eigen staat, zijn eigen maatschappij te 'beschermen' tegen de opeising door niet-ingezetenen van hetgeen hen toekomt en al die tijd onthouden is. Ook als dat het einde van de maatschappij die wij nu kennen betekent. Een maatschappij overigens die zo bulkt van egoïsme en 'welvaart' ten koste van anderen, dat er volgens ons ook helemaal geen reden is om daar aan vast te willen houden.

'Druppel op een gloeiende plaat'

Dit gezegd hebbende, kan iedereen die een blik op de praktijk werpt zelf ook wel tot de conclusie komen dat het enkele opengooien van de Nederlandse grenzen op wereldschaal gezien niet meer is dan een druppel op een gloeiende plaat. Echte verandering kan alleen op mondiale schaal plaatsvinden. Hoe dat zou moeten is een moeilijke vraag, die buiten de kaders van dit stuk valt. Maar het geeft wel aan dat het onzin is om het opengooien van de grenzen te beschouwen vanuit de huidige nationale maatschappelijke situatie en daar paniek over te gaan zaaien. Zo'n verandering kun je nu eenmaal niet plaatsen in die huidige situatie, zoals zovelen die ertegen zijn wel proberen te doen. Zij willen alleen maar dat alles naadloos ingepast kan worden in behoud van de grondgedachten van het vigerende systeem, volgens ons moet dat hele systeem op de schop. Een blauwdruk over zo'n enkele druppel, hoe belangrijk die ook is, is dan ook niet te geven.

Achterliggende visie

De achterliggende visie die wij hanteren bij de idee van open grenzen is anarchistisch gekleurd. Die visie zal niet iedereen die zich inzet voor vluchtelingen delen. Maar ook vanuit andere achtergronden is te komen tot dezelfde idee. Zo zet bijvoorbeeld de Catholic Worker-gemeenschap in Amsterdam zich in dezelfde lijn in vanuit een christelijke visie.

Of wat te denken van een recente uitgave van Unesco waarin “migratie zonder grenzen” als uitgangspunt genomen wordt voor nieuw, en rechtvaardiger, migratiebeleid?³

Buitenparlementair werken noodzakelijk

De keuze voor inzet voor open grenzen betekent ook de noodzakelijke keuze voor buitenparlementair werk. Er is geen enkele politieke partij die een fundamenteel ander vluchtelingenbeleid voorstaat - samenwerking met parlementaire krachten is dan ook niets anders dan verspilde moeite. Ook GroenLinks en de SP, de zogenaamd linkse partijen, waar we de PvdA als architect van het huidige beleid overigens al sinds jaar en dag niet meer onder scharen, zijn voorstander van het tegenhouden, illegaliseren, opsluiten en uitzetten van vluchtelingen.

Hellend vlak

Wie van mening is dat de grenzen niet volledig open moeten, erkent daarmee de facto het recht van de staat om mensen het land uit te zetten en kan bijgevolg nog slechts bakkeleien over 'wie wel en wie niet' en over de manier waarop dit gebeurt. Daarmee begeef je je op een hellend vlak. En dat vlak is glad. Meedenken met justitie en in je eigen werk net zulk onacceptabel onderscheid maken, maar dan langs grenzen die 'humaner' lijken, tussen wie je wel en niet helpt, voor wie je wel en niet inzet, wordt welhaast onvermijdelijk.

Zo komen mensen die zich wel keren tegen de opsluiting van vluchtelingen al snel met alternatieven aan, van een meldplicht via het inleveren van het paspoort en het aanleggen van elektronische enkelbanden naar het betalen van een waarborgsom. En uiteindelijk blijkt in dat rijtje opsluiting al snel toch acceptabel als 'uiterste middel'. Zie bijvoorbeeld de opstelling van Vluchtelingenwerk en de Raad van Kerken aan de hand van citaten uit persberichten en verklaringen.

---

³ Antoine Pecoud and Paul de Guchteneire (ed.), Migration without borders – essays on the free movement of people, Unesco Publishing, 2007

VluchtelingenWerk: “Ook VluchtelingenWerk is voor terugkeer als mensen in Nederland geen bescherming nodig hebben. Maar terugkeer naar het land van herkomst moet wel veilig kunnen. Het is een proces dat je goed moet begeleiden. Je bereikt meer door mensen in beeld te houden en met ze in gesprek te blijven, dan ze vast te zetten. Vreemdelingenbewaring is het meest ingrijpende middel dat de staat heeft. Dit mag alleen als uiterste middel worden gebruikt.”⁴

Raad van Kerken: “Wij onderstrepen dat detentie, voor zover deze volgens het volkerenrecht en in het kader van internationale bepalingen inzake mensenrechten is toegestaan, altijd een absolute uitzondering en een laatste middel moet zijn. Detentie is alleen dan aan de orde, als minder beperkende maatregelen of een onvoorwaardelijke vrijlating aantoonbaar ontoereikend zijn en als andere maatregelen dan detentie om individuele redenen hun beoogde en rechtmatige doel voorbischieten.”⁵ En: “Onvrijwillige uitzetting mag alleen plaatsvinden wanneer de menselijke waardigheid en de veiligheid in acht worden genomen.”⁶

Het is ook een kwestie van tegenstellingen niet willen zien, geloven dat er toch een connectie valt te leggen met de verantwoordelijken voor (de uitvoering van) het beleid en dat er oplossingen te vinden zijn in dialoog met de overheid. Sigismund Verheij, een inmiddels overleden voormalige bezoeker in en waker bij het Grenshospitium, zei in 2003: “Als je samen je machteloosheid uitdrukt in zwijgen of in bidden of in liederen en rituelen dan ontstaat er een bepaalde fundamentele verbondenheid die de tegenstelling tussen ons en de mensen die verantwoordelijk zijn voor het opsluiten van vreemdelingen wat minder zwaar maakt.”⁷ Tegelijkertijd was hij zeer verontwaardigd over hoe er met vluchtelingen omgegaan werd. Waarom deze verontwaardiging dan niet omzetten in strijd, maar juist de eenrichtingsweg inslaan van het zoeken naar verbondenheid met degene die hiervoor verantwoordelijk zijn?

Voor de duidelijkheid: hoewel we zelf de waken bij vluchtelingengevangenissen niet als de meest gepaste manier om te strijden tegen het vluchtelingenbeleid en de uitvoerders daarvan zien, kunnen we zien dat het voor andere mensen wel een gepaste manier is om uiting te geven aan hun verontwaardiging. Maar ook hier geldt weer: ze dragen alleen echt iets bij als ze gedaan worden vanuit de insteek dat iedereen hier moet kunnen komen en blijven.

Dubieuze keuzes

Er zijn veel zaken waar we wel per definitie vraagtekens bij zetten. De activiteiten van bezoekgroepen en de medewerking aan 'vrijwillige' terugkeer komen nog uitgebreid aan de orde. Maar ook andere keuzes die gemaakt worden, bijvoorbeeld die waarbij een scheiding wordt aangebracht tussen diverse groepen vluchtelingen, mogen wel eens kritisch onder de loep genomen worden.

Zo zijn er veel ondersteuningsorganisaties, die zaken als noodopvang en leefgeld regelen, die strikte voorwaarden hanteren aangaande de vluchtelingen die zij deze steun bieden. De Nijmeegse stichting Gast helpt bijvoorbeeld enkel “vluchtelingen die nergens terecht kunnen, maar die nog wel een reële kans hebben in Nederland te mogen blijven.”⁸ Voor veel van dergelijke initiatieven gelden

⁴ VluchtelingenWerk, Criminalisering vreemdelingen leidt niet tot terugkeer, 23 juni 2008

⁵ Diverse organisaties, waaronder de Churches' Commission for Migrants on Europe (CCME, waar de Raad van Kerken in Nederland lid van is), Gemeenschappelijk standpunt ten aanzien van de uitzetting van illegale migranten en afgewezen asiellozoekers, augustus 2005

⁶ Idem

⁷ Sigismund Verheij, “Wij staan weliswaar aan de andere kant van het hek”, Informatieboekje vreemdelingendetentie, Amsterdam Catholic Worker, 2006 (fragmenten uit een interview uit 2003)

⁸ Stichting Gast, Algemene folder, mei 2005

soortgelijke eisen: uitzicht op legaal verblijf in Nederland is een voorwaarde voor het krijgen van steun. Hier wordt gewoon weer met enige afstand het overheidsbeleid gevolgd. En er blijven hele groepen mensen buiten de boot vallen. Wie kijkt er om naar hen?

Uit onderzoek blijkt dat ook veel kerken die noodopvang verlenen, zich hiertoe niet geroepen voelen: “In bijna 60 procent van de gevallen waar een diaconie noodopvang verleent is de eis dat men op basis van een verblijfsrechtelijke procedure legaal in Nederland verblijft. Daarnaast dienen er voldoende gronden aanwezig te zijn voor het voeren van een dergelijke procedure. In ruim 15 procent van de gevallen wordt als eis gesteld dat men moet meewerken aan een oplossing tot uiteindelijk vertrek.”⁹ Dergelijke eisen wijzen wij ten stelligste af. We kunnen er nog enig begrip voor hebben dat er keuzes gemaakt moeten worden, omdat er grenzen zijn aan beschikbare menskracht en middelen, maar niet dat deze langs de genoemde scheidslijnen genomen worden en dat steunorganisaties zich de machtspositie toeëigenen om deze beslissingen in plaats van de overheid te maken.

Stichting INLIA gaat hierin nog verder door zich bewust op te stellen als een verlengstuk van de overheid. Samen met gemeenten worden tijdelijke sobere opvanglocaties voor vluchtelingen opgezet, waarbij criteria worden opgesteld voor wie deze wel en niet bedoeld zijn. “INLIA toetst aan deze criteria voor de gemeenten, zorgt voor de verwijzingen naar de opvangvoorzieningen, trekt verwijzingen weer in als men niet meer aan de criteria voldoet, draagt zorg voor periodieke controle en legt hierover verantwoording af.”¹⁰

Ook de vele campagnes voor een 'generaal pardon' voor de welbekende 26.000 lang in Nederland verblijvende vluchtelingen, die aan bepaalde criteria voldeden, zijn een voorbeeld. Toegegeven, het is makkelijker iets te bereiken voor een tamelijk strak afgebakende groep mensen, dan het hele beleid te veranderen. En natuurlijk zijn wij blij voor de mensen die alsnog een verblijfsvergunning hebben gekregen en vanuit grote onzekerheid in een stuk rustiger vaarwater terecht zijn gekomen. Maar ook hier blijft het onderscheid knagen. Waarom zij wel en anderen niet? En waarom werden steeds weer argumenten aangedragen over de hoge mate van integratie van mensen uit die beperkte groep? Over kinderen die op school zitten en zo goed Nederlands spreken? Over gedane arbeid en betaalde belastingen? Bepalen dat soort zaken, allemaal geformuleerd vanuit 'ons' westers perspectief, wie er wel en geen recht heeft op een beter bestaan?

De onmogelijke spagaat van de bezogegroep

Leden van bezogegroepen in detentie- en uitzetcentra komen vaak in een onmogelijke spagaat terecht. Laten we als voorbeeld de vrijwilligers in het detentiecentrum 'Kamp Zeist' in Soesterberg nemen.

Justitie stelt strenge voorwaarden aan hun vrijwillige werkzaamheden; ze mogen geen verhalen naar buiten brengen en geen politieke activiteiten rond het vluchtelingenbeleid ontplooiën. Piet Taai, coördinator van de vrijwilligersactiviteiten vanuit de Vredeskerk in Soesterberg: “Ik moet eigenlijk onpartijdig blijven, omdat ik tot de vrijwilligers behoor die binnen in het centrum bijstand mogen verlenen aan de asielzoekers. Samen met zo'n dertig vrijwilligers assisteren we de predikanten in het detentiecentrum en we zorgen voor kleding, boeken en andere zaken waar het de asielzoekers anders aan zou ontbreken. Dat werk mag niet in gevaar komen door politiek geladen acties. Sterker nog: we mogen ons van de directie niet bemoeien met vluchtelingenzaken. Zo gauw een asielzoeker wordt ontslagen, beëndigt ook het contact met die betrokkene. Zou ik dat toch doen, dan mag ik niet

⁹ ICCO en Kerk in Actie, Draaiboek terugkeer, juli 2008

¹⁰ <http://www.inlia.nl/gemeenten/>

meer binnen komen in het detentiecentrum.”¹¹

Tegelijkertijd worden bezoekgroepen geconfronteerd met de werkelijkheid van de vluchtelingengevangnissen. De glimp die ze daarvan opvangen en de verhalen die ze horen, drukken soms zwaar op hun geweten. Nogmaals Piet Taai: “De dingen die ik daar zie en hoor zijn schrijnend. Ik ben er soms kapot van. Maar ook boos. Het zijn geen criminelen. Het zijn mensen zonder papieren. Zonder rechten, zonder uitzicht, zonder kansen en soms ook zonder hoop. Dat raakt me.”¹²

Maar waar leidt deze boosheid toe? Tot een verdergaande politieke analyse over wat er achter die verhalen uit die gevangnissen schuilgaat? Tot het luiden van de noodklok en inzet voor de vrijlating van deze mensen, voor het recht om te blijven? Nee, die stap is blijkbaar te groot. Twijfel aan de basale juistheid van overheidsbeleid is er in feite niet. Piet Taai over toenmalig minister Verdonk van Vreemdelingenzaken: “Ze is een prima vrouw, ik heb respect voor haar. Het is een vrouw met ruggengraat. Zij moet uitvoering geven aan de wet die hiervoor gemaakt is. Dat is de democratie, dat is waar we met elkaar voor hebben gekozen. En als we met elkaar beslissen dat het zo moet, dan moet je daar niet tegenin gaan. Maar je kunt wel zeggen: kunnen we daar wat sturing aan geven. Dat proberen we voor degenen die hier zitten. Het zal je zoon of dochter maar zijn.”¹³ Een collega-vrijwilliger zegt het nog wat duidelijker: “Als ik dit werk doe, doe ik het alleen in de inrichting, niet erbuiten. Ik vind inderdaad dat wij als gemeenschap iets voor hen moeten doen, maar als volgens onze rechtsgang de mensen uitgeprocedeerd zijn, dan moet het ook afgelopen zijn. Als je hier niet meer thuishoort, moet je weg.”¹⁴

Uit dit soort verhalen spreekt dat veel bezoekgroepleden ervan uitgaan dat er misschien minder prettige kanten aan de vluchtelingenopsluiting zitten, maar dat er in principe wel sprake is van een fatsoenlijk vluchtelingenbeleid. De illusie dat Nederland een fatsoenlijk land is is diep verankerd, met bijgevolg het idee dat vanuit dat fatsoen de overheid uiteindelijk ontvankelijk zal zijn voor een verder vrij oppervlakkige roep om fatsoenlijk met mensen om te gaan.

Zo zien we dat de confrontatie van de schrijnende praktijk van vluchtelingendetentie met het door socialisatie bij velen aangeleerde respect voor het gezag voor de overheid, voor 'democratisch' vastgesteld beleid een uitweg krijgt in enerzijds ontkenning van die praktijk en anderzijds een totale focus op de naastenliefde, afgeschermd en losgekoppeld van de politieke werkelijkheid. Een voorbeeld van het eerste is te vinden in de uitspraken van een vrijwilliger van de Raad van Kerken in Zeist: “Vrijwilligers van ons helpen bij de kerkdiensten in het kamp en we praten met de directeur en de geestelijk verzorgenden. Daaruit krijgen we indruk dat iedereen zijn best doet om de mensen die er zitten, het zoveel mogelijk naar de zin te maken. Misstanden zoals geweld door bewakers, zoals onlangs in een NOVA-uitzending te zien was, komen hier volgens ons niet voor.”¹⁵

Dezelfde vrijwilliger geeft ook een voorbeeld van de tweede uitweg wanneer hij praat over het uitdelen van bloemen aan de gevangenen tijdens de kerkdiensten in Kamp Zeist: “Die nemen ze mee hun cel in, dat waarderen ze zeer.”¹⁶ Of neem het uitdelen van oliebolletjes aan de gedetineerde vluchtelingen tijdens oud en nieuw 2006/2007. Voor de laatste keer Piet Taai: “Zondag 31/12 en maandag 01/01 mochten we alle bijna 700 asielzoekers in hun cellen bezoeken. Ze waren natuurlijk eerst enorm verbaasd, maar daarna kwam vaak een bulderende lach. Om al die mensen het nieuwe

¹¹ Nils de Kruijff, Begaan met lot van uitgeprocedeerden, Algemeen Dagblad, 28 september 2006

¹² Op de Hoogte - Dorpskrant Soesterberg, “Elke zondag zijn we er...”, maart 2007

¹³ Soester Courant, In het afvalputje van onze samenleving, 26 oktober 2005

¹⁴ Idem

¹⁵ AD/Utrechts Nieuwsblad, Raad van Kerken - “Wij houden ons verre van gewelddadige acties”, 17 juni 2008

¹⁶ Idem

jaar te laten beginnen met een lach op hun gezicht, dat was de bedoeling.”¹⁷

In diezelfde categorie kunnen we al die andere goedbedoelde initiatieven plaatsen om de opsluiting te verlichten, wat 'humaner' te maken: de in de eerste alinea genoemde muziekgroepjes, knutselen met de bezoekgroep van Humanitas¹⁸, het maken van een wandkleed met de geestelijk verzorging¹⁹, activiteiten van Stichting de KIM²⁰, zingen met de pastor²¹ en natuurlijk de kerkdiensten. Natuurlijk kunnen gevangenen hier wat aan hebben, maar gezien vanuit de kant van justitie zijn het vooral welkome zoethoudertjes om de gevangenen rustig te houden en de betreffende activiteitenorganisatoren het gevoel te geven nuttig bezig te zijn, zonder aan de fundamenten van vluchtelingenopsluiting te zagen.

En zo draait er, binnen de beperkte bandbreedte die justitie geeft, een heel circus van naastenliefde om de gevangenen kalm te houden en de onacceptabele vluchtelingenopsluiting, en in feite het hele beleid van uitsluiting, opsluiting en uitzetting, een humaan gezicht te geven. Met bloemen, oliebollen en koorzang als moderne spiegeltjes en kraaltjes gaan de over het algemeen welgestelde blanke Nederlanders de vluchtelingen te lijf om hun eigen schuldgevoel te smoren, terwijl de opsluitings- en deportatiemachine ongehinderd doordraait. Gaat het dan nog om die vluchtelingen, en meer nog om het onrecht dat daar achter schuil gaat, of ben je vooral bezig voor jezelf?

Identificatie leidt tot inkapseling

Wat ook meespeelt is dat de meeste bezoekgroepenleden zich uiteindelijk waarschijnlijk beter kunnen identificeren met de eveneens veelal Nederlandse (blanke) middenklasse-mensen die in het hogere en middenkader in het centrum werken dan met de niet-Nederlandse (niet-blanke) gedetineerden. Het is ook vrijwel onmogelijk je in hun situatie te verplaatsen en in te leven, te snappen welk overheidsgeweld, waar je zelf nooit mee geconfronteerd wordt, tegen hen ingezet wordt en reacties die daaruit voortvloeien te begrijpen.

Dan is het stukken makkelijker om te geloven in de redelijkheid van het optreden van je landgenoten die hen gevangen zetten en bewaken. Natuurlijk wordt daar vanuit het bajespersoneel op ingespeeld door te doen alsof alles zo 'humaan' mogelijk gebeurt en dat straffen en hard optreden alleen gebeurt als het echt nodig is, wanneer de gedetineerden dat over zichzelf afgeroepen hebben door hun onredelijk gedrag.

Verder wordt bezoekgroepen het idee gegeven dat hun zorgen serieus genomen worden, in periodieke gesprekken met de directie, die best wil toegeven dat er af en toe foutjes gemaakt worden. Maar er wordt, volgens diezelfde directie, uiteraard hard aan gewerkt deze zoveel mogelijk te voorkomen. Want natuurlijk willen directie, personeel en bezoekgroep het de vastzittende vluchtelingen gezamenlijk zo aangenaam mogelijk maken.

Zo sluipt ook langs deze weg, van het beroep op een gemeenschappelijke achtergrond, inkapseling de bezoekgroepen binnen.

Kant van de gedetineerden kiezen

Let wel, dit is geen pleidooi om de vastzittende vluchtelingen maar links te laten liggen, om niets voor ze te doen. Maar als die steun niet gebaseerd is op de overtuiging dat die mensen daar

¹⁷ http://zeist.sp.nl/actie/actie2007/20070107_oliebollen_voor_KampZeist.shtml

¹⁸ <http://www.humanitashoevelrug.nl/Detentiecentrum%20Zeist/Detentiecentrum%20Zeist.htm>

¹⁹ <http://www.xs4all.nl/~mulderce/JPteksten/zandschrift/09-3%20Kunst%20in%20de%20kerkzaal.htm>

²⁰ <http://www.stichtingdekim.nl/B2e-detentiecentrum-zeist.htm>

²¹ <http://www.gevangenispastor.nl/news.aspx?IntNavId=11&IntEntityId=95>

helemaal niet horen te zitten, dat ze een plek geboden moet worden in dit land, dan legitimeert deze 'steun' alleen maar het huidige beleid van uitsluiten, opsluiten en uitzetten.

Zoals Eric Krebbers van de Fabel van de Illegaal het omschrijft: “Onderlinge conflicten en inkapseling kunnen alleen voorkomen worden als de bezoekers voortdurend voor ogen houden dat het per definitie oorlog is tussen de directie en de gedetineerden. Het detentiesysteem is meedogenloos. Het wil de illegalen behalve uitzetten zoveel mogelijk beheersen en kapotmaken. Twee doelstellingen die overigens maar deels samengaan, en soms zelfs strijdig zijn. Oefent een detentiesysteem namelijk teveel mentale en fysieke druk uit op de gevangenen, dan worden die soms onbeheersbaar of draaien helemaal door. Om de beide doelstellingen toch zo goed mogelijk uit te voeren, maakt Justitie de illegalen tot onderwerp van allerlei bewust uitgedachte beheersingstechnieken, waaraan iedereen binnen de bajes meewerkt. De cipers, de directie, de IND en de psychologen. En ook de bezoekers, als ze niet oppassen. Iedere stap van de directie moet daarom in principe gewantwoord worden, hoe positief die ook gepresenteerd wordt. Een andere doelstelling van Justitie is namelijk om naar buiten toe de indruk te wekken dat het detentiesysteem "sober doch humaan" is.

De illegalen zelf willen in de eerste plaats overleven, vrij zijn en hun menselijke waardigheid bewaren. Het is belangrijk dat de bezoekers in principe hun kant kiezen en zich in de situatie van illegalen inleven. Ook zou iedere bezoeker kennis moeten hebben van de koloniale geschiedenis en de huidige racistische "nieuwe wereldorde". Want het is tegen die achtergrond dat de oorlog tussen de directie en illegalen zich afspeelt. En de bezoekers zouden vooral ook moeten nadenken over hun eigen positie in de maatschappij. Hoe kijken ze aan tegen een staat die zo met mensen om gaat? Is daar toch niet iets fundamenteel mis mee?”²²

Dat justitie het kritische mensen niet makkelijk maakt om iets te doen voor gedetineerde vluchtelingen is ons bekend, maar dat betekent niet dat het onmogelijk is. Verhalen kunnen naar buiten gebracht worden²³, ook als dat van justitie niet mag, individueel bezoek biedt concretere mogelijkheden om iets voor iemand te betekenen, er kunnen brieven geschreven worden²⁴ en bovenal kan er actie gevoerd worden om van buitenaf in contact te komen met de gedetineerde vluchtelingen om in niet mis te verstane bewoordingen duidelijk te maken waar je voor staat. Wat uiteindelijk het meest moet gebeuren: compromisloos verzet tegen het hele vluchtelingenbeleid en de uitvoering daarvan.

Exodus

Bijzondere aandacht is nodig voor de stichting Exodus, die een monopoliepositie probeert te veroveren in het bezoekgroepenwerk. Zo werd de onafhankelijke bezoekgroep bij het Uitzetcentrum Rotterdam-Airport aan de kant gezet om plaats te maken voor een bezoekgroep onder leiding van Exodus. De bezoekgroep in de Rotterdamse bajesboten werd al gedomineerd door Exodus en ook de bajesboten in Zaandam en Dordrecht en het detentiecentrum in Alphen aan den Rijn zouden Exodus-bezoekgroepen krijgen.²⁵

Waarom is justitie zo in haar nopjes met Exodus? Omdat duidelijk is dat deze stichting geen bedreiging vormt en zich keurig zal houden aan alles wat gevangenisdirecties op willen leggen.

²² Eric Krebbers, Valkuilen voor bajes-bezoekgroepen, Fabel van de Illegaal, 29, mei/juni 1998

²³ Zie bijvoorbeeld de bezoekverslagen in Uitzetcentrum Rotterdam Airport van Janneke van Beek op de website: www.vrijheidvanbeweging.nl

²⁴ Zie bijvoorbeeld: Mariet van Bommel, Briefactie voor illegalen in Alphen bajes, Fabel van de Illegaal, 93/94, zomer 2008

²⁵ Harry Westerink, Godsdienst ingezet om gevangenen illegalen klein te krijgen, Fabel van de Illegaal, 87/88, najaar 2007

Daarbij komt een flinke dosis nepotisme om de hoek kijken. De lijntjes zijn kort: Jan Eerbeek is zowel hoofdpredikant bij de DJI als bestuursvoorzitter van Exodus (en kandidaat voor het CDA bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen), Fred van Iersel is hoofdaalmoezenier bij de DJI en bestuurslid van Exodus. En die dubbele pet is bij beiden te merken aan hun insteek in het debat over het vluchtelingenbeleid.

Eerbeek bepleit een rol voor de kerken bij terugkeer van vluchtelingen: “Maar ook als het gaat om terugkeer van mensen kan ingezet worden op meer perspectief. De rol en mogelijkheden van de kerken zijn daarbij van grote waarde. Kerken vormen een wereldwijd verband en die kerkelijke gemeenschappen in de wereld kun je betrekken bij de terugkeer van de vreemdelingen. Een deel van hen wil terugkeer overwegen als er een perspectief is en blokkades worden opgeheven. Want voor wie niet mag blijven is het doel van de migratie, namelijk een beter bestaan te vinden, niet gehaald. Het kan leiden tot psychische problemen en een leven in illegaliteit. Ons voorstel is om voor die mensen een terugkeerbeleid te ontwikkelen, met medewerking van het wereldwijde netwerk van de kerken.”²⁶ Dit idee heeft inmiddels vormgekregen in een zogenaamd 'Terugkeerhuis', waar we later nog op terug komen.

Over de ideeën van Van Iersel hoeven we ons al helemaal geen illusies te maken. In een nieuwsbericht over de herdenking van de Schipholramp zegt hij dat het onjuist is te veronderstellen dat de overheid onzorgvuldig is omgesprongen met de gevoelens van de overlevenden. De vluchtelingen die onder bedreiging van geweren op de luchtplaats van Schiphol-Oost werden gezet en daarna in de isoleercellen van Kamp Zeist gedumpt werden zullen het vast met hem eens zijn. En dat ze niet bij de herdenkingsdienst, waar allerlei dubieuze figuren als Donner en Verdonk wel hun krokodillentranen konden plengen, aanwezig mochten zijn, was ook geen probleem, want dat zou toch maar een groot veiligheidsprobleem opgeleverd hebben. Tenslotte pleit hij voor het maken van een duidelijk onderscheid tussen asielzoekers en illegalen.²⁷

Het is dan ook nauwelijks verwonderlijk dat Exodus leden van bezoekgroepen strikte regels, vastgelegd in een contract, oplegt. “In dat contract staat onder andere dat je zwijgplicht hebt over alles wat je ziet en hoort binnen het uitzetcentrum. Maar je mag ook je naam en telefoonnummer niet geven aan gedetineerden en geen contact zoeken met familieleden van de gevangene”, aldus een voormalig lid van de bezoekgroep bij Uitzetcentrum Rotterdam-Airport.²⁸

Het moge duidelijk zijn, van door Exodus bestierde bezoekgroepen hoeven vastzittende vluchtelingen niets te verwachten. En ze kunnen direct als excuus gebruikt worden om andere bezoekgroepen te weren.

Justitiepastaat: uiteenlopende meningen

Veel bezoekgroepen, en zeker die die onder bewind staan van Exodus, zijn gekoppeld aan het Justitiepastaat. Omdat dit pastaat valt onder de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), en derhalve deel uitmaakt van de overheid, valt het buiten de kaders van dit stuk. Gezien de belangrijke rol die het speelt in het vrijwilligerswerk in de meeste vluchtelingengevangnissen, is enige aandacht desondanks op z'n plaats. De hoofdpredikant en de hoofdaalmoezenier, Eerbeek en Van Iersel, zijn hierboven al aan de orde geweest. Hun justitiegetrouwe lijn is duidelijk. Op de werkvloer zijn er meer verschillen in opvatting.

²⁶ IOM, “Meer perspectief in vreemdelingenbewaring”, Migratie Info, 14e jaargang, nummer 2, juli 2008

²⁷ RKK, Hoofdaalmoezenier 'positief beduusd' door rouwdienst Schiphol-Oost, 9 november 2005

²⁸ Alex van Veen, Misstanden in uitzetcentrum Rotterdam, Ravage Digitaal, 23 juni 2008

Sommige pastores tonen zich kritisch jegens het huidige vluchtelingenbeleid. Voor Gerard Loman, enkele jaren werkzaam in Detentiecentrum Zeist, was het beleid reden zich over te laten plaatsen naar ander werk. In zijn afscheidsbrief liet hij weten: “Ik heb moeite met de manier waarop mensen uitgezet worden en de manier waarop mensen, vóór ze daadwerkelijk uitgezet worden, bejegend worden. [...] Ze leven niet, maar overleven en verspillen kostbare jaren van hun leven achter prikkeldraad.”²⁹ Later zei hij dat hij zich “een onderdeel van de uitzettingsmachine” voelde.³⁰ Zijn nu ook weer niet zo principiële houding (“Dat een aantal mensen niet in ons land kunnen blijven, begrijp ik”), wordt in ieder geval nog gekleurd door voldoende realiteitsbesef: “Toch denk ik dat ze zullen blijven komen, hoe streng we onze wetten ook maken.”³¹

Ferdinand van Melle, inmiddels gepensioneerd en eerder werkzaam als pastor in het Grenshospitium in Amsterdam, toonde zich ook kritisch over de opsluiting van vluchtelingen: “De vreemdelingenbewaring heeft mijns inziens haar geloofwaardigheid verloren, ik geloof er niet in.”³² Na zijn pensionering was hij explicieter: “Het is bij de beesten af. [...] Het is om ons rot te schamen.”³³

Paul Berbers, voormalig pastor in PI Ter Apel, waar voorheen geïlegaliseerden zaten opgesloten: “De vraag is [...] niet zozeer, hóe we illegalen naar hun land terug sturen, de vraag is veel meer, of terugsturen überhaupt ethisch toelaatbaar is.” En hij erkent de achtergrond van migratiestromen, als hij zegt dat “de onderliggende problematiek wel bij ons ligt. Dat is de arm-rijkverhouding in de wereld. Daar hebben West-Europa en de Verenigde Staten een belangrijke bijdrage aan geleverd.”³⁴

Andere pastores houden er andere ideeën op na. Zo bleek pastor Martin Zandstra, werkzaam in het Uitzetcentrum Schiphol-Oost, zich na de brand aldaar in oktober 2005 vooral om het personeel, en de beeldvorming omtrent hun optreden, te bekommeren. Hij zei dat zij er alles aan gedaan hadden om zoveel mogelijk mensen te redden, maar daarbij gehinderd werden door andere gedetineerden, en “kapot” waren van het gebeurde. De gedetineerden konden op minder compassie rekenen. Zandstra keerde zich tegen een 'generaal pardon' voor overlevenden van de brand, want “er zijn ook ongewenste vreemdelingen. Dus dan gaat het te ver om ze allemaal toe te laten.”³⁵

Gerard van Rijn, voormalig pastor in Detentiecentrum Zeist, is duidelijk over de grenzen van zijn werk: “Binnen de inrichting wordt het beleid bepaald door justitie. Je kunt niet met je eigen particuliere mening daar al te ver buiten lopen.”³⁶

Arie Poldervaart, predikant in Uitzetcentrum Rotterdam-Airport, gebruikt zijn preken vooral om de vastzittende vluchtelingen rustig te houden: “Gevangenschap is moeilijk, maar vrijheid is net zo moeilijk”. En: “Wanneer de bewakers je zeggen dat je naar boven moet gaan, dan ga je gehoorzaam. Want deze dingen zijn niet belangrijk, wij christenen wachten op het Koninkrijk Gods.”³⁷ En de een mag dat blijkbaar afwachten in absurde weelde, de ander in uitzichtloze gevangenschap.

²⁹ Gerard Loman, Brief aan medewerkers van Detentiecentrum Zeist, eind 2005

³⁰ ANP, Justitiepastor verlaat uit gewetensnood uitzetcentrum, 5 oktober 2006

³¹ Gerard Loman, Brief aan medewerkers van Detentiecentrum Zeist, eind 2005

³² Ferdinand van Melle, Geloven in de vreemdelingenbewaring, Zandschrift Magazine, december 2005

³³ Floor Ligtfoot, “Vreemdelingenbewaring mist menselijke maat”, Nederlands Dagblad, december 2005

³⁴ Walther Burgering, “Pastoraat aan vreemdelingen is stilte geven”, Zandschrift Magazine, december 2005

³⁵ ANP, “Vreemdelingen hinderden hulpverleners met biljartballen”, 1 november 2005

³⁶ Soester Courant, In het afvalputje van onze samenleving, 27 oktober 2005

³⁷ Harry Westerink, Godsdienst ingezet om gevangenen illegalen klein te krijgen, Fabel van de Illegaal, 87/88, najaar 2007

Justitiepastores zijn ambtenaren. Ze functioneren binnen de kaders van de DJI en worden betaald door de staat. Het moet gezegd worden dat ze binnen de sector van de vluchtelingenopsluiting vaak de meest kritische ambtenaren zijn, maar evenzo goed bepalen ze hun positie wel binnen de kaders van het huidige beleid. Zoals woordvoerder Hans Jansen van de DJI zei in reactie op de kritiek van pastor Gerard Loman: “Spreken over het werk is geen probleem maar negatieve uitlatingen over het vreemdelingenbeleid past een gevangenispastor niet”.³⁸ En ook volgens hoofdaalmoezenier Van Iersel moeten justitiepastores zich houden aan het door hun werk humaner maken van de situatie in vluchtelingengevangenissen: “Aan vreemdelingenbewaring als zodanig kunnen de pastores niets afdoen, maar binnen het bestaande systeem wordt wel gericht gewerkt aan projecten waar hun achterban, de kerken en christelijke maatschappelijke organisaties, aan mee kunnen werken. De inzet voor humaniteit staat hierbij hoog in het vaandel.” Daarbij “is het voor de pastores van belang de balans tussen de verschillende loyaliteiten (naar kerk en staat) te houden; daarnaast laten ze de verantwoordelijken binnen justitie hun eigen beleidsmatige en professionele verantwoordelijkheid en proberen ze – van binnenuit – het gesprek te voeren om verbeteringen te bewerkstelligen.”³⁹

Justitiepastores zitten klem in die dubbele loyaliteit. Wordt het dan geen tijd jezelf de vraag te stellen, of je dat werk wel op die manier op die plek moet doen? Of het niet beter is op een andere manier, waarin je je niet hoeft te conformeren aan door justitie opgelegde beperkingen, je in te zetten? Die conclusie wordt maar door weinigen getrokken. Gerard Loman is een uitzondering: “Ik denk dat ik mijn stem beter kan laten horen buiten het geheel van vreemdelingenbewaring. Binnen zal ik aan allerlei regels gebonden blijven en het valt me zwaar daaraan loyaal te blijven.”⁴⁰

Vertrouwen in God vertroebelt blik op de werkelijkheid

Over het algemeen geven pastores in vluchtelingengevangenissen hoog op over het nut van de door hun geleide religieuze diensten en andere werkzaamheden en de 'hoop' en 'verlichting' die daardoor geboden worden. Een kritische bleek leert dat die hoop meestal meer aan hen besteed is dan aan de opgesloten vluchtelingen en dat die bovendien nog eens extra gevoed wordt door de afhankelijke positie waarin de gevangenen zich bevinden. Vijf korte voorbeelden.

Martin van Hemert, als dominee actief op de bajesboten in de Rotterdamse Merwedehaven en tot voor kort in het Detentiecentrum Zeist: “Zo'n kerkdienst is soms een feestje. Er komen krachten naar boven die bijna alles overstijgen. Dat is elke keer weer een fantastische ervaring.”⁴¹ Als een deel van de gasten (predikant en vrijwilligers) daarna weer in alle vrijheid naar huis gaat, verwachten ze dan dat de overige feestgangers achter gesloten celdeuren het feestgedruis voortzetten? Of komen die weer met een klap in de uitzichtloze werkelijkheid terecht, terwijl zij voldaan door hun goede werken naar huis rijden en fietsen?

Ludger Schüling, voormalig justitiepastor op de bajesboten in Rotterdam, is van het type 'niet zeuren': “Wie blijft klagen, blijft stilstaan. Wie vooruit wil, moet positief denken. De hoop die ik zie bij mensen die het klagen voorbij zijn, heeft vele kleuren.”⁴²

Joop Zuur, predikant in Den Haag en destijds actief met het bezoeken van Syrisch-orthodoxe gezinnen in vreemdelingenbewaring: “Je [de opgesloten vluchteling] kunt psychisch kapot gaan en daarom is het belangrijk dat ze zich aan het geloof kunnen vastklemmen. [...] God zorgt, ook als het

³⁸ Nederlands Dagblad, Justitiepastor moet oppassen!, oktober 2006

³⁹ Rkkerk.nl, Studiedag r.-k. Justitiepastoraat: “humaniteit in uitzetcentra verbeteren”, 20 oktober 2006

⁴⁰ Gerard Loman, Brief aan medewerkers van Detentiecentrum Zeist, eind 2005

⁴¹ Exodus Info, “Door de inzet van vrijwilligers haal je de muren tussen binnen en buiten omlaag”, jaargang 6, nummer 1, maart 2007

⁴² Malou Willemars, Hoop heeft op detentieboot vele kleuren, 29 april 2006

niet goed komt.”⁴³ Makkelijk praten vanuit je eigen bevoorrechte positie.

Wim Evers, pastor op de bajesboten in Zaandam: “Prachtig gevarieerd en zeer dankbaar en voldoeninggevend werk om iets van Gods nabijheid te mogen presenteren aan mensen in nood.”⁴⁴ Je zou haast denken dat hij maar teleurgesteld zou zijn als er geen mensen in nood meer zijn om “Gods nabijheid” op los te laten. Waar moet 'ie dan z'n voldoening uit halen?

Helemaal losgeslagen te zijn lijkt pastor Jean-Pierre Niati van het Uitzetcentrum Zestienhoven, tegenwoordig werkzaam op de bajesboot in Dordrecht, die zich vooral beklagt over zijn eigen moeilijke werkomstandigheden. Maar zie, daar is een godvruchtige gedetineerde (helaas wel na enkele gesprekken uitgezet), die hem verlichting in zijn ellende biedt: “Zou zij niet een bloemetje voor mij zijn in mijn tijdelijke situatie in Zestienhoven, die mij er bewust van heeft gemaakt dat God altijd mij bij is, ook wanneer ik sinds oktober geen vaste plaats heb, geen vast kantoor, geen gemak heb zoals mijn andere collegae in het land, geen zicht op de toekomst [...]?”⁴⁵

Wat steeds weer blijkt is dat de opgesloten vluchtelingen in de eerste plaats worden beschouwd als schapen van de kudde Gods, met justitiepastores als herders die hen leiden en op weg houden naar de geloofsbelevens, waartegen de achtergrond van detentie maar weggedacht moet worden. Als je maar aan je geloof vasthoudt, dan komt het wel goed met je, wat er ook gebeurt. Verdwenen is de realiteit, waarin het meestal helemaal niet goed komt, en verdwenen zijn de menselijke handelingen die dat veroorzaken.

Het rotsvaste vertrouwen in God vertroebelt de blik op de politieke werkelijkheid. Dat is overigens niet voorbehouden aan de christelijke pastores. Imam Ikar Aways, langdurig werkzaam geweest in de Willem II-gevangenis in Tilburg, nu in Uitzetcentrum Zestienhoven: “De vreemdelingenbewaring heeft - naast alle nare kanten van het gevangen zitten - de uitdrukkelijke intentie om deze gedetineerden ook zo goed mogelijk door deze onzekere tijd van gevangenschap heen te loodsen en te zorgen dat ze er niet slechter uitkomen dan ze binnenkwamen.”⁴⁶ Hoe naïef en wereldvreemd kun je zijn? En hoe durf je zoiets te beweren?

'Vrijwillige' terugkeer: 'humaan' verlengstuk van de deportatiepolitiek

Een ander punt waar we zeer grote vraagtekens bij zetten is de betrokkenheid van groepen en organisaties bij 'vrijwillige' terugkeer van vluchtelingen. De initiatieven op dit vlak buitelen over elkaar heen. Er kan met recht gesproken worden over een hele 'bedrijfstak' (inclusief financiële beloningen) in de sector van maatschappelijke ondersteuning.

De UNHCR definieert 'vrijwillige terugkeer' als 'the absence of measures which push the refugee to repatriate'.⁴⁷ In de (Nederlandse) praktijk zoals die hieronder aan de orde komt, strookt geen van de genoemde initiatieven met deze definitie.

Het concept van 'vrijwillige terugkeer' is een gotspe zolang deze erop neer komt dat een vluchteling de keuze heeft tussen zo'n vrijwillige terugkeer en een gedwongen terugkeer (uitzetting). In de woorden van toenmalig minister Verdonk: “Alleen wanneer uitgeprocedeerde asielzoekers overduidelijk niet meewerken aan vrijwillige terugkeer, gaat de regering over tot gedwongen terugkeer.”⁴⁸ En vreemdelingenbewaring wordt door Justitie ronduit als straf gezien voor mensen

⁴³ Daniël Gillissen, Verboden te bidden, Nederlands Dagblad, 8 mei 2006

⁴⁴ Wim Evers, Pastor op de detentieboot in Zaandam, december 2007

⁴⁵ Jean-Pierre Niati, “God schenkt gratis witte bloemetjes”, april 2007

⁴⁶ Ikar Aways, Geloven in de vreemdelingenbewaring – 2, Zandschrift Magazine, december 2005

⁴⁷ UNHCR Handboek on Voluntary Repatriation, 1996

⁴⁸ <http://www.justitie.nl/actueel/toespraken/archief2006/Straatsburg.aspx>

die niet meewerken aan hun 'vrijwillige' terugkeer.⁴⁹ Niks geen 'absence of measures which push the refugee to repatriate' dus, maar detentie en/of deportatie voor iedereen die niet zelf vertrekt.

Dezelfde premisse komt duidelijk tot uiting in het werk van de Dienst Terugkeer & Vertrek (DT&V). Geïlegaliseerd worden, in samenwerking met het COA, onder zware druk gezet om op eigen houtje, al dan niet met 'hulp' van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM), te vertrekken. Wanneer dit in de ogen van de DT&V niet snel genoeg gebeurt wordt overgegaan tot vreemdelingenbewaring en pogingen tot gedwongen uitzetting.⁵⁰ Aart Beenen, regiovoerder vertrek bij de DT&V: “Er zijn mensen die weigeren iets te doen. Als ze niet meewerken aan een zelfstandig vertrek kan een traject van vreemdelingenbewaring volgen. Soms helpt het als mensen daardoor ervaren dat de druk groter wordt en werken ze alsnog mee. In andere gevallen volgt uiteindelijk een gedwongen uitzetting.”⁵¹ Wat hij er niet bij zegt, is dat in de meeste gevallen mensen noch meewerken, noch uitgezet worden, maar na verloop van maanden geklinkerd worden. Ook gaat hij geheel voorbij aan de situatie van mensen, die niet terug kunnen.

Het begrip 'vrijwillige terugkeer' is bovendien bijzonder rekbaar, zo blijkt bijvoorbeeld uit een juichend persbericht van het Ministerie van Justitie: “In het kader van het stimuleren van vrijwillige terugkeer hebben de Vreemdelingenpolitie, de Koninklijke Marechaussee, de IND en de Dienst Justitiële Inrichtingen een pilot uitgevoerd op de detentieboten in Rotterdam. Daarbij is in samenwerking met de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) gewerkt aan zelfstandige terugkeer van vreemdelingen in bewaring. In een periode van zeven maanden zijn 126 vreemdelingen via IOM vertrokken. Voor deze pilot was er van zelfstandige terugkeer vanuit de detentieboten geen sprake.”⁵²

Ratio voor 'vrijwillige terugkeer'

Veel organisaties werken desondanks aan deze praktijken mee. Daarbij presenteren zij 'vrijwillige' terugkeer (met opgeheven hoofd) als hét wenselijke alternatief voor gedwongen uitzetting. Daarmee zouden de belangen van zowel de overheid als de vluchtelingen zelf het meest gediend zijn. De vluchtelingen blijft opsluiting en door justitiële macht afgedwongen vertrek bespaard, de overheid is goedkoper uit, krijgt mensen makkelijker weg en kan de schijn van fatsoen ophouden.

Hans Wemmers, medewerker van 'Maatwerk bij Terugkeer', een project van Cordaid: “Tot nu toe treedt de overheid vooral repressief op, maar ons uitgangspunt is: wanneer je bij de asielzoekers draagvlak wilt krijgen voor terugkeer, dan moet dat op een fatsoenlijke manier gebeuren”.⁵³

De Raad van Kerken sprak zich in augustus 2005 ook uit voor de kans op 'vrijwillige' terugkeer voordat tot gedwongen uitzetting overgegaan zou mogen worden: “Asielzoekers dienen ten minste de mogelijkheid te krijgen om vrijwillig terug te keren [...]. Dit heeft de voorkeur boven gedwongen uitzetting. In de procedure zal een duidelijke scheiding moeten worden aangebracht tussen het verlopen van de verblijfstitel en de tenuitvoerlegging van het uitzettingsbevel, zodat de betrokkene een beperkte tijdspanne heeft om zijn/haar vrijwillige vertrek te organiseren.”⁵⁴

⁴⁹ Koen Haegens, 'We roken mensen uit zodat ze het land uitgaan' – uitzetbeleid faalt, Groene Amsterdammer, 22 september 2006

⁵⁰ Eric Went, “Het wij-gevoel staat bovenaan”, IND-Context, 03/2007

⁵¹ Michiel Bakker, Werken aan zelfstandige terugkeer, Reformatorisch Dagblad, 14 maart 2008

⁵² Ministerie van Justitie, Rapportage vreemdelingenketen: doorlooptijden rechtbanken sterk gedaald, persbericht, 23 juni 2006

⁵³ Jan Tas, Steungroepen helpen overheid met uitzetten van vluchtelingen, Fabel van de Illegaal, 60/61, najaar 2003

⁵⁴ Diverse organisaties, waaronder de Churches' Commission for Migrants on Europe (CCME, waar de Raad van Kerken in Nederland lid van is), Gemeenschappelijk standpunt ten aanzien van de uitzetting van illegale migranten en afgewezen asielzoekers, augustus 2005

VluchtelingenWerk volgt dezelfde lijn. Voorzitter Harry van den Bergh pleitte in een debat in januari 2008 voor een “fatsoenlijk terugkeerbeleid”, want “er is een recht op asiel, maar er is ook een plicht tot terugkeer.”⁵⁵ Een half jaar later liet VluchtelingenWerk in een persbericht weten: “Vrijwillig vertrek met begeleiding leidt tot betere resultaten, vindt VluchtelingenWerk. Pas als de vreemdeling hieraan niet meewerkt, zou over moeten worden gegaan tot beperking van de vrijheid, bijvoorbeeld door intensievere meldplicht. Detentie mag - zo is ook in internationale verdragen vastgelegd - slechts het uiterste middel zijn.”⁵⁶

Initiatieven voor 'vrijwillige' terugkeer

Hieronder komen een aantal organisaties en initiatieven voor 'vrijwillige' terugkeer aan de orde. Het gaat uiteraard niet om een uitputtend overzicht, maar om een tamelijk willekeurige selectie van initiatieven met opmerkelijke aspecten, achtergronden of argumentaties. Wat in ieder geval opvalt is dat ze niet zelden (mede)gefinancierd worden door de overheid en dat de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) steevast een centrale rol speelt.

Internationale Organisatie voor Migratie

Met het IOM is ook meteen de kampioen van de 'vrijwillige' terugkeer genoemd. Het is, in de mooie verhullende woorden van justitie, een “intergouvernementele organisatie die met subsidies van de Nederlandse overheid vreemdelingen begeleidt bij hun vrijwillige terugkeer naar het land van herkomst of een derde land.”⁵⁷

De IOM is een grote internationale organisatie, die zich met allerlei activiteiten op het gebied van migratiebeheersing bezighoudt. Om dat hele concept van de IOM te bekritisieren is een brochure op zich nodig, en die is er al⁵⁸, dus laten wij dat hier bij enkele opmerkingen op hoofdlijnen.

Internationaal ligt de IOM onder vuur van radicale groepen. Zo trekt het No Border-netwerk de vergelijking met bijvoorbeeld het IMF en de WTO: “Waar die organisaties de ongelimiteerde stroom van goederen en geld promoten, proberen andere het vrije verkeer van mensen te managen, te controleren en te beperken.” De Fabel van de Illegaal spreekt in een pamflet van “een soort internationaal uitzendbureau. Migranten en vluchtelingen worden gedirigeerd naar de landen waar de economie hen kan gebruiken en men laat hen 'vrijwillig terugkeren' wanneer ze niet langer nodig zijn.”⁵⁹

Ook INLIA, zelf een voorbeeld van een grotendeels ingekapselde organisatie, levert kritiek. Directeur John van Tilborg: “Voor vrijwillige terugkeer is vertrouwen nodig van de vreemdeling en de hulporganisaties in de IOM. Dat is er niet. Ik ken verschillende gemeenten die de IOM een papegaaiorganisatie van de IND vinden. [...] De IOM laat zich voor haar karretje spannen om onwaarheden te verkondigen.”⁶⁰

Officieel is de IOM een niet-gouvernementele organisatie, maar men schuurt zo dicht tegen de overheid aan dat de organisatie eigenlijk buiten de scoop van dit stuk valt en eerder gezien dient te worden als een integraal verlengstuk van justitie. Des te ernstiger is de vrijwel kritiekloze samenwerking van talloze ondersteuningsorganisaties met deze mutinational van migratiebeheersing.

⁵⁵ Harry Westerink, Terugkeerplicht centraal bij VluchtelingenWerk, Fabel van de Illegaal, 91, voorjaar 2008

⁵⁶ VluchtelingenWerk, Kritiek op vreemdelingenbewaring zwelt aan, 7 juli 2008

⁵⁷ Ministerie van Justitie, Rapportage vreemdelingenketen: doorlooptijden rechtbanken sterk gedaald, persbericht, 23 juni 2006

⁵⁸ Fabel van de Illegaal,

⁵⁹ Koen Haegens, Makelaar in migratie; de macht van de Internationale Organisatie voor Migratie, Groene Amsterdammer, 11 mei 2007

⁶⁰ Idem

De IOM houdt in dat kader nogal van financiële prikkels om enerzijds vluchtelingen te bewegen 'vrijwillig' terug te keren, anderzijds steunorganisaties aan te sporen de rol van intermediair om terugkeer te bewerkstelligen op zich te nemen.

Zo stelde de IOM voor een terugkeerbudget per asielzoeker in te stellen, waarvan de hoogte af moet nemen “vanaf het moment dat is vastgesteld dat de vreemdeling geen verblijf in Nederland wordt toegestaan.”⁶¹ Steunorganisaties kunnen een vergoeding van 250 euro per teruggekeerde vluchteling krijgen. Het dubbele bedrag is gereserveerd voor het 'helpen' vertrekken van verslaafden, mensen met medische problemen of andere vluchtelingen voor wie extra hoge kosten zijn gemaakt.⁶² De vergelijking met het door minister Verdonk ingestelde koppelgeld om de jacht op illegalen door politiekorpsen succesvoller te maken, ligt voor de hand.

We zeggen niet dat je vluchtelingen niet moet helpen wanneer zij geen andere uitweg meer zien dan vertrek naar het land van herkomst. Het zou natuurlijk ook absurd zijn om er bij hen op aan te dringen wel hier te blijven omdat dat in de politieke strijd beter uitkomt. Voor ons staat wel vast dat samenwerking met de IOM bij hulp bij terugkeer zoveel mogelijk vermeden moet worden. En waar dat in een individueel geval misschien niet vermijdbaar is, is een zeer kritische houding geboden. Want elke samenwerking legitimeert het bestaan van deze erg foute organisatie. Helaas lijkt dat voor vele van de hieronder genoemde organisaties geen probleem te zijn.

Knooppunt Vrijwillige Terugkeer

Al in 1993 werd onder auspiciën van toenmalig staatssecretaris D'Ancona het Knooppunt Vrijwillige Terugkeer opgericht. Hierin werd samengewerkt door Vluchtelingenwerk, het Nederlands Migratie Instituut (NMI), de Raad van Kerken, het Rode Kruis en Mensen in Nood.

Vanuit zelforganisaties van migranten, die tot dan toe vaak gelijk optrokken met deze hulporganisaties in hun strijd tegen aanscherpingen van het vluchtelingenbeleid, klonk kritiek. Ze voelden zich in de steek gelaten waar zij bijvoorbeeld terecht wel bleven hameren op de onveiligheid in landen waarheen vluchtelingen terug zouden moeten keren.

Die kritiek viel niet in goede aarde. Frans Reus, medewerker van het NMI: “[...] de Kamer en de rechtsspraak ondersteunen de terugkeerprojecten. We zitten dus met het gegeven dat die mensen terug moeten. We moeten soms ook een beetje reëel zijn in Nederland.” En Hans Wemmers, toen nog werkzaam bij Mensen in Nood: “Als je het reëel bekijkt, dan is er geen ruimte voor een ander asielbeleid. Nederland is ook gebonden aan Europese normen.”⁶³ Meer begrip dus voor de overheid dan voor de vluchteling, een terugkerend fenomeen.

Pauluskerk

In de Pauluskerk in Rotterdam wordt al jarenlang, door middel van de Stichting Ondersteuning Mensen Zonder Verblijfstitel (OMZO), begeleiding bij 'vrijwillige' terugkeer als een van de kernactiviteiten gezien. Partner hierbij: IOM.⁶⁴ Over de 'hulp bij oprotten'-premie, die de IOM aan organisaties aanbiedt voor elke door hun bemiddeling vertrokken vluchteling, zegt Paula Rotteveel van de Pauluskerk: “Zelf declareer ik soms wel. We maken veel kosten voor mensen die terugkeren, bijvoorbeeld met de nachtopvang. En je bewijst de samenleving en de stad ook een dienst door mensen die op straat leven terug te laten keren.”⁶⁵ Zo wordt het beeld geschetst van een prachtige win-winsituatie: de samenleving is van een ongewenst persoon af, de steunorganisatie verdient

⁶¹ Ministerie van Justitie, Commissie Integraal Toezicht Terugkeer – Jaarverslag 2007, 19637 – nr. 1201, 3 juni 2008

⁶² Koen Haegens, Makelaar in migratie; de macht van de Internationale Organisatie voor Migratie, Groene Amsterdammer, 11 mei 2007

⁶³ Petra Schultz en Jelle van Buuren, Hulporganisaties kiezen voor 'vrijwillige' terugkeer, Fabel van de Illegaal, 28, april 1998

⁶⁴ <http://www.stichtingksa.nl/vluchtelingen/omzo.html>

⁶⁵ Koen Haegens, Makelaar in migratie; de macht van de Internationale Organisatie voor Migratie, Groene Amsterdammer, 11 mei 2007

eraan. Enige verliezer: de vluchteling. Maar dat is blijkbaar van ondergeschikt belang.

INLIA

Tot de werkzaamheden van de hierboven al genoemde organisatie INLIA (Internationaal Netwerk van Lokale Initiatieven ten behoeve van Asielzoekers) behoort “ondersteuning bij terugkeer”. Daarbij probeert men, zoals bij alle activiteiten, “de dialoog met de verantwoordelijke autoriteiten aan te gaan en zo tot een voor alle partijen aanvaardbare oplossing te komen”. Een belachelijke redenering, want hoe aanvaardbaarder een 'oplossing' is voor de overheid, hoe bekaaid er vanaf komt. En waarom zou je überhaupt een dialoog willen met de autoriteiten? Wat zij wensen is wel duidelijk, zoveel mogelijk mensen zo snel mogelijk laten vertrekken.

Toch is de houding van INLIA is op zich niet zo verwonderlijk, want net als de Pauluskerk voelt men een grote verantwoordelijkheid Nederland te vrijwaren van ongewenste vreemdelingen. Deze worden beschouwd als een bedreiging voor de openbare orde en veiligheid. Volgens INLIA Zeeland-directeur G. Burger zijn het “asielzoekers die het land niet willen verlaten, die zwart werken om in leven te blijven, die kamers huren voor een prijs die veel te hoog is en die een gevaar zijn voor onze samenleving”.⁶⁶

Maatwerk bij Terugkeer

In 2001 richtte de christelijke ontwikkelingshulporganisatie Cordaid (2001) het bureau 'Maatwerk bij Terugkeer' op.⁶⁷ In de handleiding voor begeleiders van vluchtelingen wordt de toon al snel gezet: “Maatwerk bij Terugkeer is er dus uitdrukkelijk niet voor mensen die naar Nederland zijn gekomen, nooit een asielaanvraag indienden en nu terug willen naar hun land.”⁶⁸ Alleen mensen die zich aan de regels van het spel hebben gehouden, verdienen het om 'geholpen' te worden.

Die hulp bij 'vrijwillige' terugkeer mag aan degenen voor wie deze wel bedoeld is dan direct wel weer opgedrongen worden. Op de vraag “Voor sommige asielzoekers waarmee ik werk zou terugkeer misschien best een goed idee zijn. Hoe breng ik dat ter sprake?” is het antwoord in de handleiding: “Dat is inderdaad niet altijd gemakkelijk. Sommige asielzoekers beginnen er zelf over te praten, maar meestal moet een gesprek hierover toch door een begeleider worden aangezwengeld.

[...] Kom af en toe op het onderwerp terug en probeer aanknopingspunten te vinden om erover door te praten. Afgezet tegen de alternatieven – een leven in de illegaliteit of gedwongen terugkeer – blijkt zelfstandige terugkeer dan misschien nog niet zo'n slechte optie te zijn.”⁶⁹

En jawel, ook bij Maatwerk bij Terugkeer duikt de onvermijdelijke IOM weer op als belangrijkste partner in crime.

SAMAH

In 2005 ontwikkelde de Stichting Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers Humanitas (SAMAH) het project 'Beyond Borders' om jongeren te stimuleren om “vrijwillig en met een op de toekomst gericht perspectief terug te keren naar hun land van herkomst.”⁷⁰ Financiering voor dit project werd aangevraagd bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking. Aan de basis lag een onderzoeksrapport met als een van de conclusies: “Ama's en ex-ama's moeten het besef krijgen dat het mogelijk is om in hun land van herkomst een nieuw en menswaardig leven op te bouwen. Dit is een proces dat een jongere samen met een hulporganisatie moet doorlopen.”⁷¹

⁶⁶ Jan Tas, INLIA steunt vooral de overheid, Fabel van de Illegaal, 64, mei/juni 2004

⁶⁷ Harry Westerink, “Vrijwillige” terugkeer nu ook Europees gecoördineerd, Fabel van de Illegaal, 87/88, najaar 2007

⁶⁸ Frédérique Geerdink, Handleiding voor begeleiders, Maatwerk bij Terugkeer, Cordaid, maart 2008

⁶⁹ Idem

⁷⁰ SAMAH, Jaarverslag 2005, augustus 2006

⁷¹ Idem

Het project werd gepresenteerd als antwoord op het Nederlandse terugkeerbeleid, waarbij aan acht op de tien jonge asielzoekers te verstaan werd gegeven dat ze Nederland dienen te verlaten. Er wordt dus gekozen voor klakkeloos achter dit beleid aanhobbelen, en er nog een slaatje uit proberen te slaan, in plaats van een luid en duidelijk 'nee' ertegen te laten horen. In dat licht is het opmerkelijk dat in het eerder aangehaalde rapport ook wordt geconcludeerd: “Hulporganisaties hebben een slecht imago bij verschillende groepen ama’s en ex-ama’s. [...] Ze worden vaak vereenzelvigd met overheidsorganisaties. Het overbrengen van informatie blijkt moeilijk. [...] Geschreven tekst waar ook nog eens het woord “terugkeer” in voorkomt wordt niet gelezen. Er dient actiever toenadering gezocht worden tot de jongeren, op een manier die aansluit bij hun belevingswereld.”⁷²

Gezamenlijke 'Terugkeervisie'

November 2007 presenteerden tien organisaties, waaronder COA, Cordaid, Kerk in Actie, SAMAH, IOM en VluchtelingenWerk, een 'Terugkeervisie': “Genoemde organisaties zetten zich in het kader van deze brief in voor de terugkeer van de groep mensen waarvan na een zorgvuldige procedure is vastgesteld dat zij geen bescherming (meer) nodig hebben en Nederland moeten verlaten.”⁷³

Aan staatssecretaris Albayrak en minister Koenders (Ontwikkelingssamenwerking) werd financiële steun gevraagd. Hoe duidelijk kan een voorbeeld zijn van het geven van prioriteit aan het voortbestaan, met geld van wat eigenlijk je vijand behoort te zijn, van de eigen organisaties boven het opkomen voor de belangen van vluchtelingen?

Vluchteling als Naaste

De stichting 'Vluchteling als Naaste' (VAN) uit Helmond maakt het ook bont. Men heeft heel goed door waar 'vrijwillige' terugkeer eigenlijk voor staat: “Het verhult elegant een ongemakkelijke waarheid: er zijn maar weinig asielzoekers in ons land die, zonder externe druk en/of stimulus, zouden besluiten tot vrijwillige terugkeer. Men is immers niet zonder goede reden zijn land ontvlucht, of die reden nu ligt op het vlak van veiligheid, bestaansniveau, vervolging om geloof of politieke gezindheid, gebrek aan vrijheid van meningsuiting of een combinatie daarvan. Het ligt dus voor de hand dat de meerderheid der “vrijwillige” terugkeerders die vrijwilligheid niet uit eigen beweging genereert.”⁷⁴

Desondanks zet diezelfde stichting geïlegaliseerden onder zware druk om te kiezen voor 'vrijwillige' terugkeer en begeleidt men dit met de meeste idiote activiteiten. Zo stelt VAN dat “de keus niet is: “weggaan of blijven”, maar “groepsgewijs gedwongen vertrek” of “goed voorbereid individueel vertrek”, en eist men “het besef dat niet eindeloos kan worden gehoopt en gewacht op een verblijfsvergunning. De kans is namelijk erg groot op een gedwongen uitzetting door de Vreemdelingendienst, als men niet meewerkt aan zijn terugkeer.”

Terugkeersessies van VAN bestaan ondermeer uit ontspanningsoefeningen, creatieve therapie en een rollenspel waarin vluchtelingen in de huid moeten kruipen van een IND-beslisambtenaar om die kant van het verhaal ook eens te ervaren.⁷⁵

'Draaiboek Terugkeer' en Terugkehrhuis

Kerk in Actie en ICCO gaven recentelijk een 'Draaiboek Terugkeer' voor diaconieën van de Protestantse Kerk in Nederland uit.⁷⁶ Hoewel daarin verschillende malen gehamerd wordt op het feit

⁷² Idem

⁷³ Centraal Orgaan opvang asielzoekers, Cordaid, International Organization for Migration, Nidos, Stichting Hersteld vertrouwen In de Toekomst, Stichting Mondiale Samenleving, Pharos, Samah, HealthNet TPO en VluchtelingenWerk Nederland, Terugkeervisie, 19 november 2007

⁷⁴ Harry Westerink, Steungroep zet vluchtelingen onder druk met terugkeerprojecten, Fabel van de Illegaal, 92, mei/juni 2008

⁷⁵ Idem

⁷⁶ ICCO en Kerk in Actie, Draaiboek terugkeer, juli 2008

dat terugkeer echt gewild moet worden door de bewuste persoon, al wordt aan de andere kant enige drang ook weer niet afgewezen (“Wel kan het zijn dat in gesprekken met een niet toegelaten vreemdeling de hopeloosheid en hulpeloosheid van iemands situatie naar voren komt, en dat in deze gesprekken door de kerk de mogelijkheid van terugkeer wordt aangedragen”), is het hele draaiboek zowel een grove miskennis van de politieke realiteit waarin vluchtelingen leven als een even grove erkenning van de politieke realiteit van het vluchtelingenbeleid.

Er wordt een voorstelling gegeven van mogelijke blokkades die een belemmering vormen voor terugkeer. Al de genoemde blokkades liggen in de persoonlijke sfeer: schaamte, schulden, gebrekkige contacten met familie of anderen in het land herkomst. De situatie in dat land van herkomst (en terugkeer) wordt volledig genegeerd. Honger, armoede, discriminatie, vervolging, uitbuiting? Ze komen niet voor in het draaiboek en mogen blijkbaar ook geen drempel vormen op grond waarvan mensen beter niet terug kunnen keren.

Daarnaast wordt er een valse voorstelling van zaken gegeven wat betreft de mogelijkheden om de vluchteling ondersteuning te bieden na terugkeer. Hoewel diaconieën, en overkoepelde organisaties, hierin vast de beste bedoelingen hebben, is het absoluut niet reëel om te veronderstellen dat deze over de middelen beschikken om dat soort ondersteuning daadwerkelijk in de praktijk te brengen. Door vluchtelingen voor te spiegelen dat deze mogelijkheden er wel zijn, wordt een vertekend beeld van de werkelijkheid gegeven en worden wortels voorgehouden die slechts bedoeld zijn om de stokken van de overheid te maskeren. Er wordt echter makkelijk over het feit dat het wel eens minder kan gaan dan men vantevoren denkt heen gestapt: “Vaak is er in het begin wel enige zorg en zit het de terugkerende migrant behoorlijk tegen, maar na enige tijd komt het dan toch wel in orde.”

Ook hier wordt weer aan alle kanten samenwerking met de IOM aanbevolen. Extra ernstig daarbij is het advies vluchtelingen deel te laten nemen aan de REAN-regeling. Eén van de voorwaarden daarvoor is: “U gaat ermee akkoord dat de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) de lopende procedure voor een verblijfsvergunning beëindigt of uw verblijfsvergunning intrekt.”⁷⁷ Zo worden andere mogelijkheden, die in sommige gevallen nog open zullen liggen, rücksichtslos afgesneden.

Min of meer aansluitend bij het draaiboek werd ook het al eerder genoemde 'Terugkehrhuis' gelanceerd, een samenwerking van het Justitiepastaat, IOM, ICCO, Kerk in Actie, INLIA en het Leger des Heils. De onvermijdelijke stichting Exodus heeft een adviseursrol in het geheel.⁷⁸ In het Terugkehrhuis, waarvan de eerste locatie in Groningen gevestigd wordt, komt plaats voor mensen die vanwege onuitzetbaarheid vrijgelaten zijn uit vreemdelingenbewaring. Onder begeleiding van coaches en mentoren moeten ze dan binnen een half jaar alsnog 'vrijwillig' terugkeren naar het land van herkomst.

Teun van Os van den Abeelen, voorzitter van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, riep Justitie direct op om dit Terugkehrhuis op te nemen in het eigen uitzettingsbeleid: “Alle mogelijkheden moeten worden benut”. Desondanks was hij niet onverdeeld enthousiast over het initiatief. Hij waarschuwde voor mogelijk aanzuigende werking voor nieuwe vluchtelingen, als bij een afgewezen asielaanvraag zaken voor hen beter geregeld worden dan in andere landen.⁷⁹ We onthouden ons maar van commentaar op zoveel stompzinnigheid.

⁷⁷ IOM, REAN-programma – Ondersteuning bij vertrek uit Nederland, zoals opgenomen in: ICCO en Kerk in Actie, Draaiboek terugkeer, juli 2008

⁷⁸ Kerk in Actie, Kerk in Actie geeft 'Draaiboek terugkeer asielzoeker' uit, 25 juni 2008

⁷⁹ Novum, Kerken openen terugkehrhuis voor illegalen, 23 juni 2008

Verlengstuk van Justitie

Mensenrechtenactiviste Astrid Essed legt in een tweetal reacties op dit draaiboek en 'Terugkeerhuis' de vinger op de zere plek, die eigenlijk op de hele lange rij van hierboven genoemde initiatieven van toepassing is: “Helpen, mensen te doen terugkeren naar een vrijwel uitzichtloze situatie beschouw IK als een ernstige mensenrechtenschending. [...] Met dergelijke activiteiten, namelijk het terugzenden van mensen naar een uitzichtloze situatie, dreigt u het humane verlengstuk te worden van het Nederlandse Justitiele Uitzettingsbeleid”⁸⁰, en: “Door een eventueel succes van uw verkapte uitzettingsstrategie 'met een menselijk gezicht' wordt u moreel gezien medeverantwoordelijk voor dit beleid.”⁸¹

Justitie heeft zelf natuurlijk ook wel door dat er veel voordelen zitten aan zoveel mogelijk 'vrijwillige' terugkeer met behulp van niet-gouvernementele organisaties. Het is goedkoper, neemt hen werk uit handen en het komt in de beeldvorming een stuk humaner over wanneer mensen 'uit zichzelf' Nederland verlaten dan wanneer dit met handboeien, marechaussee en geweld gebeurt.

Bovendien leveren de met de diverse terugkeerprogramma's samenhangende goede contacten met allerlei organisaties ook op dat er minder verzet tegen het vluchtelingenbeleid en de uitvoering daarvan te verwachten valt. Want wie vandaag met allerlei overheidsinstanties om tafel zit om de 'vrijwillige' terugkeer van iemand te regelen, gaat niet morgen tegen diezelfde instanties tekeer vanwege het werk dat ze doen. Nee, die let wel op haar of zijn woorden, om de goede contacten, en het eigen werk (en daarbij behorende subsidies), niet in gevaar te brengen. Dan maar liever een beetje bij proberen te sturen via overlegjes, achterkamertjespolitiek, officiële adviesorganen en wat dies meer zij. En zo laten al die organisaties zich inkapselen en trappen ze in de aloude val van de repressieve tolerantie, de meest effectieve strategie van de overheid om critici de mond te snoeren.

Geen passieve ondersteuningsmachine, maar aanval op het beleid en de uitvoerders

Groepen en organisaties die zich inzetten voor de ondersteuning van vluchtelingen moeten er constant op alert zijn dat zij, bedoeld of niet, een schaamlap voor of verlengstuk van de overheid worden. Het is makkelijk om in die val te stappen en soms is het misschien niet eens te vermijden zonder voor wel heel moeilijke afwegingen te komen staan.

Zo schreef de Raad voor het Openbaar Bestuur in april 1998: "Het is gepast en wenselijk dat deze illegale vreemdelingen enige ondersteuning kunnen vinden". Die opvatting werd niet gebaseerd op medeleven met de bewuste vluchtelingen, maar omdat het vluchtelingenbeleid er bij gebaat is dat draagvlak ervoor niet ondermijnd wordt door teveel zichtbare ellende. De adviesraad achtte “particuliere organisaties” daarom “een onmisbare schakel” van het uitsluitingsbeleid.⁸²

Moet je dan geïlegaliseerden maar aan hun lot overlaten, zodat er wel veel (of beter gezegd: nog meer) ellende zichtbaar wordt? Misschien leuk als moderne verkenning van de Verelendungstheorie, maar die heeft al vaak genoeg bewezen niet te werken. Volgens ons kun je de door ons gehanteerde principes prima in de praktijk brengen zonder de noodzaak van hulp aan vluchtelingen op individueel niveau of in zeker groepsverband uit het oog te verliezen.

Wat biedt een uitweg uit het geschetste dilemma? Steun bieden vanuit een kritisch en principieel uitgangspunt, en dat uitgangspunt ook vertalen in actie. Ed Hollants, toenmalig medewerker van het

⁸⁰ Email van Astrid Essed, 13 juli 2008, met commentaar op de reactie van de Projectgroep van de Raad van Kerken, 11 juli 2008

⁸¹ <http://antwerpen.indymedia.org/news/2008/07/15878.php>, gepubliceerd op 9 juli 2008

⁸² Eric Krebbers, De politiek van individuele en collectieve ondersteuning, Fabel van de Illegaal, 50/51, voorjaar 2002

inmiddels opgeheven Autonomo Centrum: "Als je vluchtelingen serieus neemt en alle kritiek op het asielbeleid op een rijtje zet, dan moet je gewoon doorgaan met het uitbouwen van voorzieningen voor uitgeprocedeerden. En ook principiële oppositie blijven voeren [...]. Dat betekent wel een veel confronterender opstelling naar de overheid toe. Voor veel organisaties is dat lastig. Die zien de overheid sinds jaar en dag voornamelijk als overlegpartner." ⁸³

Wij pleiten dan in principe ook voor een radicale afwijzing van samenwerking en overleg met de overheid en daaraan gelieerde organisaties. In enkele individuele gevallen ontkom je daar misschien niet aan, wil je iemand zo goed mogelijk helpen, maar dan moet de winst wel duidelijk aan de kant van deze persoon liggen.

Wie werkelijk op wil komen voor de rechten van vluchtelingen, moet zich realiseren dat de overheid geen gesprekspartner is die met vriendelijke woorden op andere gedachten gebracht kan worden. Uiteindelijk zit de fout niet in de details van het vluchtelingenbeleid of de uitvoering ervan, maar in het beleid als zodanig. Loslaten van de, via jarenlange socialisatie en indoctrinatie opgebouwde, loyaliteit aan en identificatie met de overheid is noodzakelijk. De staat is de vijand in deze, waaraan je niets bent verschuldigd.

Dat betekent ook dat er geen passieve ondersteuningsmachine opgezet moet worden, die parallel aan de uitsluitings-, opsluitings- en deportatiemachine van de overheid functioneert. Niet op een afstandje achter het beleid aanhobbelen om in stilte de brokstukken op te ruimen, maar concrete hulp verbinden aan verzet.

Want verzet is meer dan wat ook nodig. Daarbij moet de confrontatie met de overheid gekozen worden. In onze ogen is directe actie daarbij onontbeerlijk. Alleen daarin kan daadwerkelijk de aanval op het beleid en de uitvoerders vorm krijgen en kunnen deze onder druk gezet worden. Niet iedereen wil of kan de weg van wetsovertredend activisme bewandelen. Dat is ook niet nodig, want directe actie kan en mag niet losstaan van andere activiteiten, van informatievoorziening tot aan concrete hulp aan individuen en groepen. Maar laat een ieder zich in ieder geval in woord en daad uitspreken tegen het vluchtelingenbeleid en de bijbehorende praktijk. Wie zich daarin halfslachtig opstelt laat zich inkapselen en tot zwijgen brengen. En wie zwijgt stemt toe.

Tot slot

Wij hebben de wijsheid niet in pacht. Ongetwijfeld gaan we met dit stuk, al dan niet onbedoeld, op de tenen van velen staan die daadwerkelijk geloven dat zij goed bezig zijn. Het zij zo. Natuurlijk hebben we alleen gekeken naar een aantal aspecten van het werk van organisaties en groepen waar we kritiek op hebben en laten we veel andere activiteiten onbesproken. Dat geeft misschien een eenzijdig beeld, maar we staan voor honderd procent achter de kritiekpunten die we hierboven geformuleerd hebben en eventueel ander goed werk doet aan die kritiek niets af.

We ontvangen graag inhoudelijke reacties. Ondertussen gaan we door met wat we steeds gedaan hebben: compromisloos verzet tegen de uitsluitings-, opsluitings- en deportatiemachine.

AAGU

---

⁸³ Petra Schultz en Jelle van Buuren, Hulporganisaties kiezen voor 'vrijwillige' terugkeer, Fabel van de Illegaal, 28, april 1998